

13.49x30.99	1	עמוד 23	ישראל היום! - כותרת	05/11/2020	75021960-0
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הרצל אמר

ביקורת | אריאל בולשטיין

ווית. חירות המחשבה אפיינה את התנועה הציונית כבר מימיה הראשונים, ועל אף מעמדו המוצק של הרצל כמנהיג, המתקפה עליו ועל ההצעה שהביא היתה בוטה. לפחות אפשר להתנחם בכך שגם אז הוויכוחים העזים אמנם התנהלו בעיקר לשם שמיים, אך לא נעדרו לחלוטין מרכיב אישי.

האופוזיציה העיקרית באה מקרב משלחת ציוני רוסיה, אשר היתה הגדולה מכל המשלחות, המי לוכדת ביותר והפעילה ביותר. יחד עם זאת, מסי בירים המחברים, ההתנגדות לתוכנית הצטרפה למורת רוחם הגוברת מסגנון מנהיגותו של הרצל. מן היסוד הזה לא יכלו להתעלם גם משלחות אחדות, אם כי לעיתים זה הוביל אותן למסקנה הפוכה. כך, למשל, קבעו הצירים מגרמניה, כי אף שרובם המכריע מתנגד עקרונית להצעת אוגנדה, יצביעו בעדה, כפי שביקש הרצל. לזכותם ייאמר שכל מה שביקש הרצל באותה עת, זה לשגר למזרח אפריקה משלחת חקר לבדיקת היתכנות ההצעה הבריטית. איבוד עצמי לדעת, פשע, בגידה – אלה היו רק חלק מן הקריאות שהשמיעו הצירים המתנגדים. לדידם של מחברי הספר, סערת הרוחות היתה תוצאה של "אי הבנה טראגית שהצדדים המתעמרים לא רצו, ואולי לא יכלו נפשית, להבהירה".

לטענתם, הרצל כלל לא התכוון להפוך את אוגנדה לתחליף לארץ ישראל, ולא האמין בהגשמת התוכנית ליישב את היהודים במזרח אפריקה. באופן פרדוקסלי, המלחמה למען אוגנדה לא היתה אלא מאמץ דיפלומטי למען ארץ ישראל, מעין מחווה כלפי בריטניה כדי לחזק את הקשרים עימה. על פי הגישה הזאת, הרצל רצה לשלוח את המשלחת לאפריקה במטרה שהיא תחזור עם תוצאות שליליות, וניתן יהיה לשוב לבריטים ולר"מ: "ניסינו את שהצעתם, לא הלך, הבו לנו את ארץ ישראל!"

הרצל עצמו העיד לפני מותו שבשבילו "הדבר הגדול בעניין אפריקה המזרחית הוא בזה שהוכרנו בפומבי על ידי המעצמה הטריטוריאלית הגדולה ביותר עלי אדמות כבאי כחה של היהדות". אם אכן לכך כיוון, הרי שהוא כשל בהסברת העניין למתנגדיו. אלה כבר היו מלאי רוגז כלפיו בשל שיטת עבודתו הפוליטית וסירובו להתייעץ עימם. הצעת אוגנדה רק חיזקה את ההערכה של ציוני רוסיה שהציונים המערביים (ובראשם הרצל) אינם מבינים שלב היהדות קשור בקשרי אהבה ומסורת לא.

האם ההיסטוריה יכלה להתפתח אחרת? האם תוכנית אוגנדה יכלה להתממש? המסקנה הנחרצת אחרי קריאת הספר היא לא מוחלטת. את ההסבר לכך סיפק חיים ויצמן, כאשר ב־1906 פגש בלורד ארתור ג'יימס בלפור, ונשאל מדוע הציונים מתנגדים להצעה להתיישב באוגנדה במרירות כה רבה. "העם היהודי לא ימציא לעולם לא את הממון ולא את הכוחות הדרושים לבניינה של ארץ שממה לעשותה לארץ נושבת, אם ארץ זו אינה ארץ יש"אל", השיב ויצמן בפסקנות, "ההיסטוריה שלנו היתה למה שהיא רק בשל רבקותנו בארץ ישראל".

משבר "אוגנדה" בציונות / משה יגר ודבורה ברזילייגר, 330 עמ', הוצאת כרמל

ב־19–20 באפריל 1903 התרחש בקיימברידג' פוגרום שזעזע יהודים באימפריה הבריטית וגם הרחק מחוץ לגבולותיה. כעבור שלושה ימים תאודור הרצל הגיע ללונדון ונפגש עם שר החוץ לורד לנסדאון ועם שר המושבות ג'וזף צ'מברלין. מצוקת אהיו היהודים במזרח אירופה דחקה במנהיג התנועה הציונית ללחוץ על בני שיחו לאפשר ליהודים להתיישב בארץ עריש. בתשובה שמע מבן שיחו צ'מברלין הצעה נגדית. יש ארץ אחרת שמתאימה להתיישבות של בני עמך, אמר השר, אוגנדה שמה.

במהלך הפגישה המדוברת, הרצל חזה לחלף טין אפשרות זו. אולם כעבור כמה שבועות חל אצלו מפנה, מציינים משה יגר ודבורה ברזילייגר, מחברי הספר "משבר 'אוגנדה' בציונות", העוסק בתולדות הניסיון הבריטי לתעל את הפוטנציאל שזיהו בתנועה הציונית הצעירה לטובת השאיפות הקולוניאליות שלהם. השטח שג'וזף צ'מברלין הציע להרצל התקבע בהיסטוריוגרפיה המקובלת כ"אוגנדה", אך זאת טעות. למעשה, דובר בחלקים מ"הפרוטוקול של אפריקה המזרחית", ובימינו זאת קניה. המחברים דנים בסיבות האפשריות לבלי בול במונחים, וכאלה אינן מועטות.

כך או אחרת, אי דיוקו הגיאוגרפי של שר המושבות הבריטי, והעובדה שהרצל ואחרים המשיכו להשתמש בשם השגוי, הפכו את "תוכנית אוגנדה" למטבע לשון מוסד ומקובל. יגר וברזילייגר עוסקים בעניינים הנוגעים ל"פרשת אוגנדה", בלי לפיטוח על שום היבט. הם מנתחים את המניעים של הבריטים, את שיקולי הרצל, את הרמה שהתחוללה בקרב נגרים הציוני השישי כאשר ההצעה הבריטית הובאה לדיון בו, את הנימוקים של התומכים ושל המתנגדים, את גוויעתה של התוכנית ואת השלכותיה לעתיד, לדבות הקשר האפשרי בין תוכנית אוגנדה להצהרת בלפור.

כשמגיעה העת "לשפוט" את הרצל, המחברים מפרטים ארוכות את דעותיהם של ביוגרפים והיסטוריונים אחרים (אלכס ביין, בנציון נתניהו, גרעון שמעוני, שמואל אלמוג, שלמה אבינרי ועוד). אחד דים מהם נטו להבליט את "היחס האינסטרומנטלי" של הרצל לא"י ולהציעו כמי שנעדר זיקה אישית עמוקה למולדת ההיסטורית של העם היהודי. אחד רים הוכיחו שמעולם לא עלה על דעתו להחליף את ציון בטריטוריה אחרת, עשירה ונוחה ככל שתהיה, ושנכונותו לשקול את תוכנית אוגנדה נבעה משורה של שיקולים אחרים; החל מרצון להבטיח מקלט בטוח, ולו לתקופת ביניים, ליהודי רוסיה – הני תונים, כך חשב, בסכנה ממשית – דרך העובדה שההצעה הבריטית לראשונה הכירה ביהודים כעם, וכלה בחוסר רצון להעליב את הבריטים על ידי סירוב מייד לרעיון שהעלו.

הקונגרס הציוני השישי, שהתכנס בבזל ב־1903, הפך לזירת התגוששות ראשית סביב תוכנית אוגנדה (עד כי זכה לכינוי "קונגרס אוגנדה"), והשתלשלות הדברים בו מפורטת בספר בהקפדה יתרה. במהלך הקריאה קשה להימנע מהשוואת דיוני הקונגרס לוויכוחים הפוליטיים בימינו. מתברר שהקנטורים ההרדיים לא נולדו בישראל העכש

